

Фоновые знания неотделимы от сознания человека и содержатся в его памяти; они не включаются во фреймы ввиду уникальности, единичности, специфичности своих объектов; фоновые знания двух людей могут быть обоюдными в случае, если обоюдность не понимается как тождественность; они имеют разную глубину, что обусловлено культурой человека; создавая тексты, авторы вербализуют в них фрагменты своих фоновых знаний, иногда ориентируясь на «фактор адресата», а в некоторых случаях пренебрегая им; вербальные репрезентации фоновых знаний имеют аллюзивную природу и оказываются носителями информации либо в большей степени прагматической (отсылка происходит у объекта знания), либо стилистической (отсылка осуществляется к стоящему за объектом знания текстом или текстам), либо эти два типа информации оказываются смешанными; многократно активизируя в языковой форме фрагменты своих фоновых знаний в тексте, автор с помощью этих вербальных отсылок может создавать имплицитные внутритекстовые связи, а если текст художественный, то еще и конструировать (осознанно или неосознанно) вертикальный контекст.

Ключевые слова: фоновые знания, аллюзия, фрейм, вертикальный контекст, прагматическая информация, стилистическая информация, вербальная репрезентация.

Tatarovska Olesia. Verbal Representations of Background Knowledge (on the Material of English Press). It is considered that background knowledge the same as any other kind of knowledge is a cognitive notion in the first place. Thus, it can be inferred that we are to distinguish between background knowledge itself and particular ways of its realization. There is a very wide range of terms which are closely connected with the use of term “background knowledge” (presupposition, implicit meaning, subtext, vertical context, connotation, etc.) The most important and justified out of these seems to be the opposition of background knowledge and frames, because frame is also a unit of knowledge.

Background knowledge is an inalienable part of human mind and is retained in human memory; it is not included into frames because of its uniqueness, singleness, specificity of its objects; background knowledge of two people can be mutual in case when mutuality is not perceived as similarity; they have different depth, which is conditioned by a person’s culture; creating texts authors verbalize in them fragments of their background knowledge and sometimes focus on the “addressee factor”, and in some cases neglect them; verbal representations of background knowledge have allusive nature and appear to be carriers of either pragmatic information (if we refer to the object of knowledge), or stylistic (if we refer to the text or texts lying behind the object of knowledge), or these two types of information are mixed; while activating fragments of his background knowledge in the text in a language form, the author can create implicit innertext connections with the help of these verbal references, and when the text is of fictional character, he can also construct (consciously or subconsciously) a vertical context.

Key words: background knowledge, allusion, frame, vertical context, pragmatic information, stylistic information, verbal representation.

УДК 81’373

Юлія Ткаченко

УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ В НАУКОВОМУ ТЕКСТІ: ВИКЛИКИ ПРИ ПЕРЕДАЧІ НІМЕЦЬКОЮ МОВОЮ (НА МАТЕРІАЛІ КНИГИ А. КАППЕЛЕРА «DER SCHWIERIGE WER ZUR NATION. BEITRÄGE ZUR NEUEREN GESCHICHTE DER UKRAINE»)

У статті розглянуто особливості відтворення українських реалій у науковому тексті німецькою мовою. Наведено класифікації в історико-семантичному та структурному плані, реалії схарактеризовано як особливий вид одиниць безеквівалентної лексики, проаналізовано їхні лексико-семантичні особливості, виділено лексико-семантичні групи. Визначено відмінності між реаліями і термінами. Розглянуто основні способи відтворення реалій, запропоновані різними науковцями, проведено зіставлення їх класифікацій. Здійснено аналіз реалій, розглянутих у книзі А. Каппелера, швейцарського історика, який спеціалізується на вивченні російсько-українських відносин, професора Віденського університету, члена Австрійської академії наук (2001), іноземного члена НАН України (1996). У статті виокремлено стратегії та способи передачі реалій німецькою мовою, які можуть забезпечити збереження національного колориту й органічне сприйняття тексту реципієнтом. Наголошено на важливості бінарного зіставлення для визначення етнокультурної інформації. Виділено найуживаніші способи, проаналізовано доцільність їхнього застосування. У висновках підсумовано, яким чином автор намагається внести до ментального досвіду німецькомовної аудиторії нові знання про українське культурно-історичне середовище, доповнюючи та розширюючи базу інформації, яка знаходиться на межі свого й чужого, також вказано на перспективи дослідження.

Ключові слова: реалія, оніми, транслітерація, калькування, способи перекладу, науковий стиль.

Постановка проблеми. Попри значну кількість наукових робіт, присвячених проблематиці реалій (С. Влахов, С. Флорін, Л. Соболев, Г. Чернов, А. Федоров, Я. Рецкер, А. Супрун, І. Келлер, Є. Верещагін, В. Костомаров, В. Комісаров, А. Швейцер, Р. Зорівчак, О. Бурбак, Л. Бархударов), питання про лінгвістичну сутність реалій, чіткі критерії їхньої ідентифікації залишаються дискусійними і дотепер. На думку Р. Зорівчак, експлікація реалій у лексикографічній практиці здійснюється емпірично [8, с. 11]. Відсутність чіткості в термінології, тонкі межі між реалією і «нереалією», між реаліями й іншими класами лексики – це чинники, які спричиняють необхідність подальшого вивчення цієї теми. Отже, **актуальність** теми зумовлена потребою комплексного вивчення реалій як одиниць безеквівалентної лексики, а також стратегій і способів їхньої передачі, яка може забезпечити збереження національного колориту й органічне сприйняття тексту реципієнтом.

Мета розвідки полягає у визначенні поняття «реалія» та виокремленні способів передачі реалій у науковому тексті.

Поставлена мета зумовлює вирішення таких завдань:

- схарактеризувати реалії як особливий вид одиниць безеквівалентної лексики, проаналізувати їхні лексико-семантичні особливості;
- дослідити відмінності між реаліями і термінами;
- визначити способи відтворення реалій, а також закономірності та чинники, які впливають на їхній вибір;
- дослідити функціонування реалій в науковому тексті (на матеріалі книги А. Каппелера «Der schwierige Weg zur Nation. Beiträge zur neueren Geschichte der Ukraine»).

За словами Я. Рецкера, реалії – це «слова, що позначають предмети, процеси й явища, характерні для життя і побуту країни, які не відзначаються науковою точністю визначення, властивою термінам» [6]. В. Виноградов наголошує на лінгвокультурному аспекті поняття «реалія»: «Специфічні факти історії й державного устрою національної спільноти, особливості її географічного середовища, характерні предмети матеріальної культури минулого й сьогодення, етнографічні та фольклорні поняття і т. п. – все це зазвичай іменують реаліями» [4, с. 79]. Спроби вирішення названої проблеми знаходимо в науковій статті Л. Нелюбіна. Дослідник вводить у дефініцію поняття «реалія» чотири підкомпоненти: «Реалії – 1. Слова і словосполучення, що позначають предмети, поняття, ситуації, відсутні в практичному досвіді людей, які розмовляють іншою мовою; 2. різноманітні фактори, які вивчають зовнішня лінгвістика і перекладознавство, такі, як державний устрій певної країни, історія і культура певного народу, мовні контакти носіїв певної мови і т. ін. з огляду на їх відображення у відповідній мові; 3. предмети матеріальної культури, що є основою номінативного значення слова; 4. слова, які позначають національно-специфічні особливості життя і побуту» [5, с. 67]. Відомий учений-мовознавець і перекладач О. Чередниченко доповнює це визначення, уточнюючи, що «було б правильніше говорити про реалію як носія етнокультурної інформації, не властивої для об'єктивної дійсності мови-сприймача в даний історичний момент», адже в наш час глобалізації поняття «чужа етнокультурна інформація» є хронологічно обмеженим та змінним [8, с. 41]. Як стверджує Р. Зорівчак, реалії – це «моно- і полілексемні одиниці, основне значення яких вміщає (в плані бінарного зіставлення) традиційно закріплений за ними комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-сприймача» [4, с. 56]. Одним з найповніших та найбільш структурованих, на нашу думку, є визначення С. Влахова та С. Флоріна: «**Реалії** – це об'єкти, які є характерними для життя (побуту, культури, соціального й історичного розвитку) одного народу та чужими для іншого, як носії національного й/або історичного колориту, вони, як правило, не мають точних відповідників (еквівалентів) в інших мовах і, як наслідок, не підлягають перекладу на загальних підставах, потребуючи особливого підходу» [3, с. 31]. Як зазначають дослідники, мовні одиниці, які не відповідають цим параметрам, зазвичай реаліями не вважаються. Вони є псевдо- або квазіреаліями, які, на відміну від істинних реалій, є, радше, зайвими екзотизмами, які не відображають справжнього колориту, а є просто «орнаментальним дріб'язком» [3, с. 39].

Оскільки наша розвідка розглядає реалії в науковому тексті, який зазвичай насичений термінами, то доцільно розглянути **відмінності між реалією та терміном**.

Деякі групи реалій, передовсім суспільно-політичні (адміністративно-територіальний устрій, органи і носії влади, військові реалії), мають спільні риси з термінами. На відміну від більшості лексичних одиниць, терміни позначають чітко визначені поняття, предмети, явища, в ідеалі – це однозначні, позбавлені синонімів слова і словосполучення, нерідко іншомовного походження, серед них є і такі, значення яких обмежені історично. Все це можна сказати і про реалії [5, с. 273]. Як зазначають С. Влахов і С. Флорін, є ціла низка мовних одиниць, які існують на перетині цих двох категорій, і на всіх підставах їх можуть вважати водночас і термінами, і реаліями [3, с. 68]. Проте між термінами і реаліями існують також суттєві відмінності. Реалії, без сумніву, можна класифікувати як одиниці безеквівалентної лексики, в той час, як терміни є одними з небагатьох мовних одиниць, які можуть бути перекладені абсолютними еквівалентами [3, с. 70]. Ще однією відмінністю є те, що багато термінів створені штучно, тоді як реалії є об'єктами народної словесної творчості [4, с. 83]. Р. Зорівчак також зазначає, що реалії виникають переважно в народному середовищі, а терміни створюють учені та спеціалісти-практики, часто на основі елементів з латинської та грецької мов або шляхом переосмислення звичайних «неспеціалізованих» слів [4, с. 44].

Шляхи вирішення проблеми розмежування термінів і реалій знаходимо у праці С. Влахова і С. Флоріна, які стверджують, що варто враховувати «місцевий й історичний колорит, тип літератури (художня, наукова), у якій використовується дана лексична одиниця, і звісно, вузький і широкий контекст» [3, с. 73].

Аналіз мовознавчої та теоретичної літератури показав, що класифікація реалій – багатопланова і проводиться одночасно на декількох структурних рівнях. Так, Р. Зорівчак вважає доречним провести поділ реалій в історико-семантичному та структурному планах [4, с. 119]. За класифікацією дослідниці, з історико-семантичного погляду варто виділити:

– Власне реалії (при існуючих референтах): укр. *коломийка, китайка* та відтворені німецькою мовою: *Wojken und Huzulen* [9, S. 65].

– Історичні реалії: семантичні архаїзми, які внаслідок зникнення референтів входять до історично дистантної лексики, втративши життєздатність. Їм властива сема «минуле» і вони містять фонові знання культурної спадщини. Крім національного, для них характерний хронологічний колорит: укр. *смерд, копний майда* та відтворені німецькою мовою: *Mazepisten* [9, S. 36], *der Hetmanat* [9, S. 27].

У структурному плані виділяють:

– реалії-одночлени: укр. *вечорниці, криничар, кобзарювати*, а також виявлені у німецькомовній праці: *Kleinrussen* [9, S. 26], *die Prosvita* [9, S. 75]

– реалії-полічлени номінативного характеру: укр. *курна хата, троїста музика, братська могила*, а також: *der Almanach Rusalka Dnistrowaja* [9, S. 73], *Kosaken-Staršhyna* [9, S. 79]

– реалії-фразеологізми: укр. *лоби забрити, коло печі поратися, дбати про скриню, стати під вінець*.

– реалії – образи-символи: *кленовий листок*.

Проблема відтворення реалій вже протягом багатьох років привертає увагу науковців. Цим обумовлена велика кількість підходів до способів та прийомів трансляційного перейменування реалій. На думку С. Влахова та С. Флоріна, найбільш вдалим можна вважати таке введення у текст незнайомої реалії, яке могло б забезпечити її цілком природне, невимушене сприйняття читачем, без необхідності залучення додаткових засобів осмислення. Не варто пояснювати реалії, знайомі читачам з літератури, преси, культурного спілкування. Такими є універсальні в багатьох мовах реалії *сомбреро, пампа, гондола*, про які у читача уже склалось певне уявлення... [3, с. 192]. Проте цей підхід також потребує обережності, адже існує ризик переоцінки фонових знань читача.

Пропонуємо розглянути основні способи, які можна використовувати при відтворенні реалій.

О. Швейцер і В. Шевчук визначають три способи відтворення реалій засобами цільової мови: **транслітерацію, калькування, пояснювальний переклад**. А. Федоров обґрунтовує чотири способи передачі реалій: **транслітерацію (транскрипцію), уподібнення, калькування, гіпонімічний переклад** [7, с. 188]. В. Виноградов називає п'ять таких способів: **транскрипція, гіпо/гіперонімічний переклад, уподібнення, описовий переклад, калькування** [2, с. 93].

Схожою є класифікація Л. Бархударова, який також виділяє п'ять способів відтворення реалій: **транскрипцію (транслітерацію), калькування, описову перифразу, приблизний і трансформаційний переклади** [1, с. 134].

Вичерпним і докладним є опис можливостей передачі реалій, запропонований С. Влаховим та С. Флоріним. На їхню думку, прийоми передачі реалій можна, узагальнивши, звести до двох – це **транскрипція і переклад**. Мета перекладу полягає в тому, щоб «чуже» зробити максимально своїм тоді, як транскрипцію використовують для збереження «чужого» при використанні засобів та можливостей мови перекладу.

Транскрипція реалії – це механічне перенесення реалії з мови оригіналу в мову перекладу за допомогою графічних засобів останньої з максимальним наближенням до оригінальної фонетичної форми [5, с. 227]. Переклад реалії (або заміна, субституція) застосовують зазвичай у тих випадках, коли транскрипція з певних причин є неможливою або небажаною [3, с. 193].

Загальна схема способів передачі реалій (за С. Влаховим та С. Флоріним) виглядає так [3, с. 195]:

I. Транскрипція.

II. Переклад:

- а) введення неологізма:
 - калькування;
 - напівкалькування;
 - засвоєння;
 - семантичний неологізм;
- б) приблизний переклад:
 - родово-видовий відповідник;
 - функційний аналог (еквівалент);
 - опис, пояснення, тлумачення;
- в) контекстуальний переклад.

Українська дослідниця Р. Зорівчак вважає, що «у випадку реалій доречно говорити не про переклад у буквальному розумінні, а лише про віднайдення семантико-стилістичного відповідника або про **трансляційне перейменування реалій**» [4, с.131]. Р. Зорівчак виділяє такі способи трансляційного перейменування реалій:

- транскрипція (транслітерація);
- гіперонімічне перейменування;
- дескриптивна перифраза;
- комбінована реномінація;
- калькування повне і часткове;
- міжмовна транспозиція на конотативному рівні;
- метод уподібнення (субституція);
- віднайдення ситуативного відповідника (контекстуальний переклад);
- контекстуальне розтлумачення (інтерпретація) реалій.

Пропонуємо докладніше розглянути способи передачі реалій безпосередньо на матеріалі книги «Der schwierige Weg zur Nation. Beiträge zur neueren Geschichte der Ukraine» Андреаса Каппелера.

Андреас Каппелер (20 вересня 1943, Швейцарія) – швейцарський історик, який спеціалізується на вивченні російсько-українських відносин. Науковець вивчав історію Східної Європи в університетах Відня і Цюриха. Будучи стипендіатом, проводив дослідження у Парижі, Гельсинкі, Цюриху та Москві. Нині професор Віденського університету, член Австрійської академії наук (2001), іноземний член Національної академії наук України (1996).

А. Каппелер став одним із перших учених, який у своїх працях робив акцент на багатоетнічності колишнього Радянського Союзу та Росії загалом. У монографії «Росія як поліетнічна імперія» науковець відійшов від монолітної національної історії Росії та показав інші регіони з абсолютно відмінними історичними й культурними традиціями. Завдяки науковому

інтересу до багатоетнічності СРСР А. Каппелер звернувся до більш докладного вивчення історії України.

Націєтворення, український націоналізм, історія Галичини та міжетнічні відносини – основні теми його наукових праць про Україну. Окрім того, учений досліджує синтез історії Росії та України. Серед його праць: «Rußlandals Vielvölkerreich. Entstehung, Geschichte, Zerfall» (1992), «Kleine Geschichte der Ukraine» (1994), перекладені українською мовою, а також «Rußland und die Ukraine. Verflochtene Biographien und Geschichten» (2012), «Die Kosaken. Geschichte und Legenden» (2013), «Ungleiche Brüder. Russen und Ukrainer vom Mittelalter bis zur Gegenwart» (2017), «Der schwierige Weg zur Nation. Beiträge zur neueren Geschichte der Ukraine» (2003) та «Die Ukraine. Prozesse der Nationsbildung» – опублікований за редакцією А. Каппелера збірник доповідей різних науковців щодо українського питання.

Окрім того, А. Каппелер є автором великої кількості наукових статей з історії України («Ein «kleines Volk» von 25 Millionen: die Ukrainer um 1900» (1993), «Aspekte der ukrainischen Nationalbewegung im 19. und frühen 20. Jahrhundert» (1992), «Mazepisten, Kleinrussen, Chochols: die Ukrainer in der ethnischen Hierarchie des Russländischen Reiches», «Die Ukraine zwischen West und Ost. Überlegungen eines Historikers» (2000), «Historische Voraussetzungen für die ukrainische Staats- und Nationsbildung», «Vom Kosakenlager zum Euromaidan. Ukrainische Widerstandstraditionen» (2015) тощо), кожна з яких розкриває важливі сторінки української історії загалом та державотворення, зокрема.

Дослідник у своїх працях значною мірою дотримується українського національного «гранд-наративу» («Großen Erzählung»), як пише сам А. Каппелер у передмові до перекладеної українською мовою «Малої історії України», але завдяки своєрідному «погляду із-зовні» по-новому розставляє деякі акценти, інтегруючи в українську історію поляків, росіян, німців, євреїв та інші національні меншини, які жили в Україні.

Матеріал нашої розвідки – «Der schwierige Weg zur Nation. Beiträge zur neueren Geschichte der Ukraine» – книга, до якої ввійшли статті науковця, що відображають процес націє- та державотворення в Україні протягом XIX-XX століть: Україна між Сходом та Заходом, українці в етнічній ієрархії Російської імперії, український національний рух і національна еліта, відносини українців та інших етнічних груп на території України, а також висвітлення української історії у німецькомовних працях. Тому для статей А. Каппелера характерна наявність великої кількості суспільно-політичних (зокрема, історичних), етнографічних реалій та власних назв, відтворення яких потребує особливого підходу, зокрема, через необхідність передати поряд із предметним значенням і закладений у лексемі колорит. При цьому швейцарський історик, не будучи формально перекладачем для німецькомовного читача, все ж таки, виступає своєрідними «транслятором» – мови, українського національного колориту, української культури в цілому.

Транскодування, тобто використання **транскрипції/транслітерації** без поєднання з іншими способами відтворення реалій у праці А. Каппелера трапляється здебільшого для передачі **власних назв**, серед яких абсолютну перевагу мають **антропоніми**, причому науковець може подавати транслітероване ім'я та прізвище або лише прізвище особи: *Taras Ševčenko*, *Mychajlo Hruševs'kyj* [9, с.17], *Nikolaj Kostomarov* [9, с.18], *Bohdan Chmel'nyčkyj* [9, с.27], *Symon Petljura*, *Stepan Bandera* [9, с.53], *Stefan Rudnytsky* [9, с.57], *Natalija-Polonska-Vasylenko* [9, с. 62], *Ivan Franko* [9, с. 63], *Mazepa* [9, с. 37], *Petro Konashevyč-Sahajdačnyj* [9, с.58], *Skovoroda* [9, с. 59], *Machno* [9, с.66], *Kotljarevs'kyj* [9, с.73], *Hruševs'kyj* [9, с.75].

Слід зазначити, що серед інших тематичних груп онімів транслітерацію у чистому вигляді використано нечасто: для відтворення **географічних іменувань** – лише з назвами великих міст і річок: *Perejaslav* [9, с. 66], *Odessa* [9, с.67], *Lemberg (L'viv)*, *der Dnjepr* [9, с. 71], *Katerynoslav*, *Charkiv*, *Kiev* [9, с. 151],

Окрім онімів, за допомогою транслітерації А. Каппелер подає певні **суспільно-політичні** (*der Hetmanat* [9, с. 27], *Zemstva* [9, с. 82]) та **етнографічні реалії** (зокрема, **етноніми**: *Rusyny* [9, с. 26], **екзоніми**: *chochols* [9, с. 36] та «*chochly*» [9, с. 41]). Вважаємо за доцільне навести цитату з праці історика, яка розкриває значення останньої реалії, зберігаючи при цьому колорит: «*Die Masse der Ukrainer wurde damit im 19. Jahrhundert in den Augen der Russen zu «chochly», zu Prototypen von unzivilisierten Bauern*» [9, с.41]. Особливої уваги, на нашу думку, заслуговує ще

один спосіб використання транслітерації: у деяких випадках науковець подає німецький відповідник, а в дужках – транслітерацію з української чи російської мови: «*Offiziell umfasste das russische Volk alle Ostslawen, während man den Großrussen, Kleinrussen und Weißrussen nur die Qualität von Stämmen (plemja) zugehört. Das Ukrainische und Weißrussische galten als Dialekte (narečija), nicht als Sprache (jazyk) wie das Russische*» [9, с. 45]. Це дає змогу авторові зробити особливий наголос на поняттях, які, з одного боку, ніби не мають лінгвокультурного складника, а з іншого – саме з цими поняттями тісно пов'язане формування уявлень німецькомовної аудиторії про український народ, його культуру та мову. Наочно переконаємось, що реалію слід розглядати тільки у бінарному зіставленні.

Проаналізувавши способи відтворення реалій, до яких вдається А. Каппелер, ми виявили, що транскрипція та транслітерація набагато частіше є складовою частиною комплексних способів відтворення реалій, коли вони поєднуються з калькою, гіперонімом, дескриптивною перифразою, коментарем тощо.

Комбінована реномінація (поєднання в одному реченні двох способів відтворення значення реалії – транскрипції з описовою перифразою) – це найбільш поширений в А. Каппелера спосіб відтворення українських реалій, характерний для всіх лексико-семантичних груп:

Етнографічні реалії відображають часто зневажливі найменування (екзоніми), які давали зокрема, в Російській імперії, представникам українського етносу в різний часовий період: *Kleinrussen* («malorossy») [9, с. 45], *козакам – unzuverlässige Kosaken (čerkasy)* [9, с. 66], прихильникам національного-визвольного руху українців – *Mazepisten (mazepincy)* [9, с. 37].

Суспільно-політичні реалії представлені такими одиницями: *die beiden erste Parlamente (Dumy)* [9, с.76], *schriftliche ukrainische Umgangssprache (prostaja mova)* [9, с. 29], *national-ukrainische Hromady (eigentlich Gemeinden)* [9, с. 74], «*petljurovcy*» und «*banderovcy*» (*die Anhänger Symon Petljuras und Stepan Banderas*) [9, с.53], які свідчать про те, що автор, окрім денотативного значення суспільно-політичних явищ і понять, намагається зберегти сему локальності.

Описову перифразу автор зазвичай подає спочатку, а транскрибовану чи транслітеровану назву реципієнт може побачити в дужках, рідше – навпаки:

– *Den Fürsten standen ihre Gefolgschaften (družina) zur Seite, deren Mitglieder die Oberschicht des Kiever Reiches bildeten* [9, с. 31].

– Oberstes Entscheidungsgremium war *die Versammlung aller Kosaken, der Ring (kolo) oder Rat (rada)*, der die Offiziere und *den obersten Anführer des Kosakenheeres, den Hetman oder Ataman*, wählte und Gericht hielt [9, с. 55].

– Sein Bericht zeugt davon, dass die Kosaken sich schon im 16. Jahrhundert sozial differenzierten und erste Konflikte zwischen *der Čern', den einfachen Kosaken*, und *der Staršyna, den Offizieren*, auftraten [9, с. 56].

– Im Jahre 1663 wurde in Moskau ein für die Ukraine zuständiges Zentralamt, *die Kleinrussische Kanzlei (Malorossijskij prikaz)* [9, с. 68].

– Dazu kamen Nebengewerbe wie das *des Lohnfuhrmanns (čumak)* [9, с.149].

– Im Osten des Hetmanats lag *die Sloboda-Ukraine. Sloboda meint entweder Siedlung oder Freiheit*, und *Hruševs'kyj hat die Region „Land der freien Gemeinden“ genannt* [9, с. 75].

Слід відзначити високу компетентність А. Каппелера у вивченні історії України. Науковець розпізнає не лише власне реалії, а й образи-символи, які є прихованими реаліями, напр.:

– *Ihr Lebensbereich war also nicht die Steppe, das „wilde Feld“ (dyke pole), sondern der Fluss* [9, с. 55].

Транслітерацію у поєднанні з гіперонімом чи перифразою часто застосовано для відтворення онімів, серед яких найбільшу групу складають **антропоніми**. При цьому комбінована реномінація може полягати у поєднанні транслітерації з гіперонімом, вираженим одним словом (*Fürst Danylo* [9, с. 16], *der Kosak Mamaj* [9, с. 17], *Literaturwissenschaftler Grabowicz, der Historiker Rudnytsky* [9, с. 24], *die Universitätslehrer V. Antonovyč und M. Drahomanov* [9, с. 75]; або ж у складі словосполучення чи перифрази: *der aus Galizien stammende ukrainische Marxist Roman Rosdolsky* [9, с. 24], *Jevhen Čykalenko, der Herausgeber der „Rada“, der einzigen ukrainischsprachigen Tageszeitung Rußlands* [9, с. 31], *ukrainische Ökonomen der zwanziger Jahre M. Volobujev, M. Slabčenko, M. Javors'kyj* [9, с. 51], *der Außenminister der*

Hetman-Regierung des Jahres 1918 und bedeutende Historiker Dmytro Dorošenko [9, с. 58], *der ukrainische Literaturwissenschaftler Dmytro Čyževs'kyj* [9, с. 62], *die ukrainischen Emigranten Borys Lewytskyj und Bohdan Osadčuk* [9, с. 62]. Як бачимо, автор не використовує оцінних епітетів, уникаючи зайвої експресивності та надаючи, таким чином, об'єктивну інформацію.

Окрім того, комбінована реномінацію застосовано також для відтворення інших груп власних назв, а саме:

- **топонімія:** *Gouvernements Poltava Černigov (ukr. Černihiv), Chařkov (Charkiv)* [9, с. 26], *die Großstadt Kiev* [9, с. 32]);
- **бібліонімія:** *Gedichtband 1840 (Kobzar), die Zeitschrift „Osnova“* [9, с. 74], *ukrainische Tageszeitung „Rada“* [9, с. 79], *die Zeitschrift «Batkivščyna»* [9, с. 82];
- **ергонімія:** *die Prosvita (Aufklärung)* [9, с. 75], *Turnvereine Sokil und Sič* [9, с. 76]).

Як засвідчують приклади, комбінована реномінація є ефективним способом відтворення українських реалій у науковому тексті, адже дає змогу не лише розкрити семантику реалії, а й передати її національне та історичне забарвлення, завдяки чому А. Каппелер презентує національну неповторність української культурної спільноти представникам німецької лінгвокультури.

Для перенесення української реалії в німецькомовну цільову культуру історик нерідко звертається до **калькування** (особливого виду запозичення: утворення нового слова/словосполучення або нового значення слова через буквальний переклад відповідного іншомовного елемента, що допомагає перенести в мову перекладу реалію при максимально точному збереженні семантичного змісту, але далеко не завжди без втрати колориту [4, с. 199]), застосовуючи його для відтворення всіх без винятку лексико-семантичних груп реалій. Серед них:

- **етнографічні реалії:** *Kleinrussen* [9, с. 26];
- **суспільно-політичні реалії:** *die Ukrainische Volksrepublik, Ukrainische Sowjetrepublik* [9, с. 47], *ukrainische galizische Armee* [9, с. 58];
- **ономастичні реалії**, які своєю чергою представляють різні тематичні групи:
 - **топонімія:** *Fürstentum Galizien-Wolhynien* [9, с. 16];
 - **гідронімія:** *das Schwarze Meer* [9, с. 71];
 - **бібліонімія:** *«Zwei russische Völkerschaften»* [9, с. 18], *«Geschichte der Ukraine und der ukrainischen Cosacken, wie auch der Königsreiche Halitsch und Wladimir»* [9, с. 54], *Hruševs'kyjs Geschichte der Ukraine-Rus, Dmytro Dorošenkos «Die Ukraine und das Reich»* [9, с. 59], *Geschichte der Ukraine von Natalija-Polonska-Vasylenko* [9, с. 62],
 - **ергонімія:** *die «Organisation Ukrainischer Nationalisten» (OUN), die kulturell-wissenschaftliche Ševčenko-Gesellschaft* [9, с. 75], *die Ruthenisch-Ukrainische Radikale Partei* [9, с. 75], *kleine Geheimgesellschaft der «Bruderschaft der Heiligen Kirill und Method»* [9, с. 74], *die nationale und sozialistische Revolutionäre Ukrainische Partei (RUP)* [9, с. 76];
 - **ідеонімія:** *die Kiever Andreaskirche* [9, с. 16], *die Kiever Sophienkathedrale, eines der Wahrzeichen der Ukraine* [9, с. 16].

Автор також застосовує **напівкальку** (своєрідні часткові запозичення: частина слова або вислову перекладається, а частина залишається без перекладу) у поєднанні із транскрипцією чи транслітерацією:

- Das Wahlprinzip blieb in Kraft, *der Kosakenrat (sičova rada)* aus allen Sič-Kosaken blieb der wichtigste Entscheidungsträger [9, с. 76].
- Der Rat, das Organ der direkten Kosakendemokratie, wählte jedes Jahr neu *den Lager-Ataman (koshovyjataman)* [9, с. 76].

Опрацьований матеріал дає підстави зробити такі **висновки**. Для передачі українських реалій автор керувався комплексним підходом, застосовуючи транскодування (транскрипцію/транслітерацію) (здебільшого для відтворення власних назв), калькування/напівкальку та комбіновану реномінацію (як для суспільно-політичних, ономастичних реалій). Варто зазначити, що науковець підкріплює викладений матеріал мапами та глосарієм з поясненнями вжитих реалій. Це забезпечує повніше викладення інформації. Таким чином, шляхом трансляції понять української лінгвокультури засобами німецької мови А. Каппелер намагався внести до ментального досвіду

німецькомовної аудиторії нові знання про українське культурно-історичне середовище, доповнюючи та розширюючи базу інформації, яка знаходиться на межі свого й чужого.

До перспектив нашого дослідження належить визначення стратегій передачі реалій у роботах М. Ауста та А. Каргера, а також порівняння способів відтворення реалій цими авторами.

Джерела та література

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод / Л. С. Бархударов. – М. : Международные отношения, 1975. – С. 118–146
2. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) // В. С. Виноградов. – М. : Изд. инс-та общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
3. Влахов С. Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – М. : Международные отношения, 1980. – 340 с.
4. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози) / Р. П. Зорівчак. – Львів : Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. – 216 с.
5. Нелюбин Л. Л. Толковый переводоведческий словарь. – 3-е изд., перераб. – М. : Флинта: Наука, 2003. – 320 с.
6. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика / Я. И. Рецкер. – М. : Международные отношения, 1974. – С. 59–88
7. Федоров А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы) / А. В. Федоров. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Высш. шк., 1983. – 303 с.
8. Чередниченко О. І. Про мову і переклад / О. І. Чередниченко. – Київ : Либідь, 2007. – 248 с.
9. Kappeler A. Der Schwierige Weg zur Nation. Beiträge zur neueren Geschichte der Ukraine / A. Kappeler. – Wien : Böhlau Verlag, 2003. – 216 S.

References

1. Barkhudarov, L. 1975. *Yazyk i perevod*, 118–146. M.: Mezhdunar otnosheniia.
2. Vinogradov, V. 2001. *Vvedeniie v perevodovedeniie (obshchiie i leksicheskiie voprosy)*. M.: Izdatelstvo instituta obshchego srednego obrazovaniia.
3. Vlahov, S., and Florin, S. 1980. *Neperevodimoe v perevode*. M.: Mezhdunarodnye otnosheniia.
4. Zorivchak, Roksolana. 1989. *Realii i pereklad (na materialii anhlomovnykh perekladiv ukrayinskoii prozy)*. Lviv: Vyd-vo pry Lviv. un-ti.
5. Nelyubyn, L. 2003. *Tolkovyi perevodovedcheskii slovar*. M.: Flynta; Nauka.
6. Retsker, Ya. 1974. *Teoriia perevoda i perevodcheskaia praktika*, 59–88. M.: Mezhdunarodnye otnosheniia.
7. Fedorov, A. 1983. *Osnovy obshchei teorii perevoda (lingvisticheskie problemy)*. – M. : Vysshaia shkola.
8. Cherednichenko, Oleksandr. 2007. *Pro movu i pereklad*. – Kyiv: Libid.
9. Kappeler, Andreas 2003. *Der Schwierige Weg zur Nation. Beiträge zur neueren Geschichte der Ukraine*. – Wien: Böhlau Verlag.

Ткаченко Юлія. Українські реалії в наукових текстах: виклики при передачі на німецький мову (на матеріалі книги А. Каппелера «Der schwierige Weg zur Nation. Beiträge zur neueren Geschichte der Ukraine»). В статті розглядаються особливості воспроизведення українських реалій в науковому тексті на німецькому мову. Приводяться класифікації в історико-семантичному і структурному плані, реалії охарактеризовані як особливий вид одиниць безеквівалентної лексики, аналізуються їх лексико-семантичні особливості, при цьому виділені лексико-семантичні групи реалій. Визначаються відмінності між реаліями і термінами. Розглядаються класифікації основних способів, які можуть бути використані при воспроизведенні реалій, запропоновані різними ученими; зроблено сопоставлення цих класифікацій. Предложено аналіз реалій, використовуваних в книзі А. Каппелера, швейцарського історика, спеціалізуючогося на вивченні російсько-українських відносин, професора Венського університету, члена Австрійської академії наук (2001), іноземного члена Національної академії наук України (1996). Розглядаються стратегії і способи їх передачі на німецькому мову, забезпечуючі збереження національного колориту і органічне сприйняття тексту реципієнтом. В статті підкреслюється важливість бінарного сопоставлення для визначення етнокультурної інформації. Виділені найбільш часто використовувани способи, аналізується цілесобразність їх застосування. Для передачі українських реалій автор керувався комплексним підходом, застосовуючи транскрипцію (транслітерацію) (в основному для воспроизведення імен), калькування і комбіновану реномінацію (як для суспільно-політичних, ономастических реалій). Слід зауважити, що учений підкріплює викладений матеріал картами і глосарієм з поясненнями прийнятих реалій. Це забезпечує більш повне викладення інформації. В висновках обобщено, яким чином автор намагається внести в ментальний досвід німецькомовної аудиторії нові знання про українську культурно-історичну середовище, доповнюючи і розширюючи базу інформації, яка знаходиться на межі свого і чужого. В статті також визначені перспективи наукового дослідження.

Ключові слова: реалія, оними, транслітерація, калькування, способи перекладу, науковий стиль.

Tkachenko Yuliia. Ukrainian Realia in the Scientific Texts: Challenges in the Rendering in the German Scientific Text (on the Material of A. Kappeler's Book «Der schwierige Weg zur Nation. Beiträge zur neueren Geschichte der Ukraine»). The article deals with the peculiarities of Ukrainian realia and their rendering in the German scientific text. It gives the classifications of the realia with a historic-semantic and structural focus.

The goal and the specific tasks of the article: to characterize realia as a special kind of nonequivalent vocabulary, to analyze their semantic features, and to distinguish semantic groups of realia. The article determines the differences between a realia and a scientific term. Classifications of the main methods that can be used in the rendering of realia, proposed by various scientists, are considered.

The article brings forward the analysis of the realia, used in the book of A. Kappeler, a Swiss historian specializing in the study of Russian-Ukrainian relations, Professor of the University of Vienna, member of the Austrian Academy of Sciences (2001), and a foreign member of the National Academy of Sciences of Ukraine (1996), in accordance with the given classifications. The scientist studied the history of Eastern Europe at the universities of Vienna and Zurich. The article approaches the ways of realias' rendering into German, which can ensure preservation of the national color and organic perception of the text by the recipient. The article emphasizes the importance of binary comparison for the definition of ethno cultural information.

Conclusions and prospects for further research. The most frequently used ways of rendering are singled out, the expediency of their application is analyzed. For the rendering of Ukrainian realia, the author was guided by a complex approach, using adaptive transcoding (mainly for the rendering of names), loan translation (for socio-political and onomastic realia). It should be noted that the scientist enforces the material presented with maps and a glossary with explanations of the accepted realia. This provides a more complete presentation of information. The conclusions determine how the author tries to introduce new knowledge about the Ukrainian cultural and historical environment into the mental experience of the German-speaking audience, supplementing and expanding the database of information that is on the verge of one's own and others'. The article also determines the prospects for future research.

Keywords: realia, onim lexicon, transliteration, loan translation, translation methods, scientific style.

УДК 811.111'25:340.113

Tetiana Shevchuk, Oksana Yasinska

SEMANTIC PECULIARITIES, SPECIFICS OF TRANSLATION OF MODERN ENGLISH LEGAL TERMINOLOGY

Semantic peculiarities and characteristics, specifics of translation of modern legal terminology were highlighted in the given article. The sciences with which it is closely intertwined were also singled out. The views of various well-known scholars on the issue of research were explored. The four main approaches to researching the modern English legal terminology were determined. The connection of polysemy and synonymy with the research problem (subject) were analyzed. Different cases of terminological homonyms are presented in the framework of the study of legal terminology. The specifics of legal terminology use in the process of texts translation were also outlined. Terminology as a subsystem of a language lexical system is an object of investigation in modern linguistics. The problem of term status was once a hotly debated issue due to constant attempts to contrast terms with regular expressions used in languages. Any specific terminology is a mirror of the conceptual system of a given branch of science in the form of a TS included in a terminological dictionary. That system performs the function of the lexical system of a language within a particular science. Language units that express specific concepts that pertain to the theory and practice of jurisprudence and serve to characterize and identify it are regarded as legal terms. The main issues involved with terms are: professional use, terms associated with specific concepts, the preciseness of meaning, existence of a definition, stylistic neutrality and the issue of a term's association with a TS. A terminological system corresponds to a term field in terms of its systemic relationships. Polysemy is a great source of a TS enrichment. The reason for this is that the more deeply a particular phenomenon is investigated, the more likely one can observe that different concepts are hidden under one and the same word. When the semantic link is broken, however, we can observe the breakdown of polysemy and the appearance of homonymy. In contrast to polysemy, which involves variation on the level of meaning/content, synonymy involves variation on the level of form/expression. Translation of terminology is a very complicated work. The basis of this activity is the visual and auditory perception of information in the original language, its understanding, reproduction in the native language of the translator. All terms, abbreviations, symbols must be unified. The translator of legal terminology should use printed publications, which cover the latest scientific and legal issues, problems, changes and amendments in the system of legislation in his/her work.

Key words: terminology, homonymy, synonymy, polysemy, semantic peculiarities, translation.

Formulation of a research problem and its significance. Terminology as a subsystem of a language lexical system is an object of investigation in modern linguistics. The problem of term status was once a hotly debated issue due to constant attempts to contrast terms with regular expressions used in languages. It was not until the 1970s that a certain re-orientation of linguistic investigation occurred. This